

NOOIT VERGETEN...

Dames en Heren,

Ik ben 10 jaar na de capitulatie van Japan geboren en vijf jaar na afloop van de onafhankelijkheidsoorlog van Indonesië die direct daarna losbarstte. En toch, dames en heren, ondanks dat er respectievelijk 10 en 5 jaren tussen zitten, lijkt het in mijn herinnering en in mijn beleving alsof die 10 en 5 jaren nooit tussen mijn geboorte en die twee oorlogen hebben gezeten.

En dat is natuurlijk gek, omdat ik die oorlogen zelf nooit heb meegemaakt. En er is nog iets opmerkelijks; de oorlog was in mijn jeugd bij ons thuis altijd alom aanwezig, terwijl er door mijn ouders nooit met ook maar één woord over werd gesproken. Een Stille oorlog, zonder woorden...

Opgroeiend in de jaren vijftig in het enige Indische gezin in een oerHollands godvrezend geïsoleerd dorp op het Hollandse platteland was de oorlog in ons gezin nooit ver weg. Die oorlog, of eigenlijk die twee oorlogen, duurden in de hoofden van mijn ouders jaren na beëindiging ervan nog gewoon door. Het laat een mens; en zeker een kind niet onberoerd als je vroegste herinneringen bestaan uit ouders die plotsklaps als uit het niets in een toestand van grote angst en blinde paniek verkeren... een plotseling geluid, een bepaalde geur, een overvliegend vliegtuig... dat alles kon mijn ouders onverwacht en onbeheersbaar terugvoeren naar een oorlog die nog steeds - na jaren - in hun hoofd woedde. Het heeft niet alleen mijn jeugd, maar min of meer mijn leven bepaald. In wat ik doe; in wat ik schrijf.

Van jongs af aan heb ik als kind gezien wat oorlog met mensen doet. Het was mijn wereld. Ik wist niet beter en dacht dat het met alle volwassenen zo was. Pas later begreep ik dat, zoals zovelen die geleden hebben onder oorlog, mijn ouders zwaar getraumatiseerd waren. Iets waar we nu -godzijdank – veel van weten en waar aandacht voor is. Maar toen, in de jaren vijftig en zestig, geen kennis, geen aandacht laat staan begrip en zorg voor was. De generatie van onze ouders en grootouders moesten zich maar zien te redden; gewoon doorgaan. Niet zeuren. Ze waren hier te gast en moesten in dit nieuwe land een nieuw bestaan opbouwen; en ze hadden kinderen te verzorgen...

'We woonden destijds in het kerkdorp Oude Wetering. Mijn ouders hadden daar, na omzwervingen via kamp Schattenberg en enkele treurige pensions waar ze zich verre van welkom voelden, een huurwoning toegewezen gekregen. Het was een kleine, eenvoudige woning die ze toegewezen hadden gekregen met een piepkleine voor- en achterkamer, gescheiden door hardboard schuifdeuren. En in de kleine achterkamer, bevond zich naast de eettafel alleen een met donkergroene trijfstof beklede fauteuil. Mijn vaders fauteuil. Pontificaal voor het raam met uitzicht op de kleine verwilderde achtertuin. Daarin zat mijn vader als het verleden hem weer parten speelde zwijgend voor zich uit te staren. Soms uren

achtereen. Niemand, ook mijn moeder niet, mocht hem dan storen, onder geen beding. De kleine achterkamer was dan, tot nader order, spergebied.

Op zulke momenten, wist ik, was het zaak om zeer omzichtig te manoeuvreren en werkelijk op geen enkele wijze mijn vaders aandacht te trekken. Eigenlijk was dan het devies: onzichtbaar en onhoorbaar zijn. Want als hij daar zo zat, wist ik, dan was hij volledig in zijn eigen wereld. Een wereld waar ik geen weet van had. En dan waren zijn zenuwen werkelijk tot het uiterste gespannen, klaar om – als een veer- met ongelooflijk veel kracht terug te springen. Met alle gevolgen van dien.

Op een dag, eind jaren vijftig, ontving mijn vader een brief en dat zette iets in gang dat ik nooit ben vergeten. De brief was afkomstig van tante Wiesje, de vrouw van mijn vaders boezemvriend, Bert de Corte. Samen met hem, deze boezemvriend, had mijn vader niet alleen de hel van de Birma-Siamspoorweg overleefd, maar ook de oorlog die daarna kwam: die in Indonesië. Mij vader en oom Bert hadden elkaar al die jaren er doorheen gesleept, elkaar moed ingepreft, elkaar in leven gehouden, letterlijk elkaars leven gered... En nu, zo bleek uit de brief, smeekte de vrouw van zijn boezemvriend om hulp. Oom Bert kon de demonen van de oorlog in zijn hoofd niet meer de baas, schreef ze, en was, zoals we dat nu zeggen, volledig doorgedraaid.

Hij leefde nu alleen nog maar in het gruwelijke verleden en kon verbeelding en werkelijkheid niet meer uit elkaar houden. Verkeerde nu continue in een staat van intens verdriet, pijn en somberheid. En wel zodanig dat zijn vrouw vreesde dat haar man zichzelf iets aan zou doen...

Toen mijn vader de brief van tante Wiesje had gelezen, trok hij zich weer terug in zijn domein. De kleine achterkamer van onze woning en daar zat hij vervolgens in zijn fauteuil urenlang zwijgend voor zich uit te staren.

De volgende morgen vertrok hij in alle vroegte naar Groningen. Want daar woonde zijn sobat inmiddels. Een treinreis die vele uren in beslag nam.

En daar, in Groningen, kreeg hij van tante Wiesje te horen dat zijn boezemvriend elke dag naar het Eemskanaal ging om er niets ander te doen dan zwijgend naar het water te staren. Hij trof zijn vriend daar ook aan. Bij het Eemskanaal. In deplorabele toestand. Wat bleek? Niet alleen was oom Bert voortdurend overmand door verdriet, maar hij bleek zelfs niet meer te willen praten/spreken. Ook niet tegen mijn vader. Het enige wat hij deed was langs de oever van het het Eemskanaal naar het water staren. Urenlang. Zwijgend. Apathisch. Tot grote wanhoop van mijn vader.

Ik zie voor me hoe hij die dag oom Bert in Groningen aan de oever van het Eemskanaal moet hebben aangetroffen. Zwijgend, voor zich uitstarend, volledig in zichzelf gekeerd. Hoe mijn vader wanhopig heeft geprobeerd tot zijn sobat door te dringen. Hopend op een reactie, een gebaar; een teken dat hij nog naar het hier en nu kon terugkeren. Hoe mijn vader daar aan het water ten einde raad waarschijnlijk een lange monoloog heeft gehouden; over hun jeugd in Indië, over hun vriendschap over hoe ze elkaar twee oorlogen door hadden gesleept, in de hoop opeens die snaar te raken die Bert uit zijn apathie zou halen. Tevergeefs. Zijn boezemvriend bleek continue in de gruwelijke wereld van het verleden te verkeren. De wereld waar de meeste andere mensen geen weet van hadden; de wereld van barbaarse wreedheden van onmenselijk lijden, van honger ziekte en mishandeling, waar de dood een dagelijkse metgezel was...

En ik zie dan voor me hoe mijn vader, het falen van zijn pogingen inziend, jammerend zal hebben uitgeroepen: 'Toean Allah, minta ampon'; (Heer, wees genadig) de Oosterse jammerklacht die over zijn lippen kwam als hij écht wanhopig was...

Toen hij die avond terugkeerde uit Groningen, zei hij niets. Niets over hoe hij oom Bert had aangetroffen. Niets over wat het met hem deed. Helemaal niets. Zwijgend nam hij weer plaats in zijn met groene trijfstof beklede fauteuil in de kleine achterkamer. En daar staarde hij slechts urenlang voor zich uit.

Toen kwam het telegram. Het moet zo'n kleine drie weken na mijn vaders bezoek aan Groningen zijn geweest. Ik weet het nog goed; een telegram kreeg je toen niet zomaar. Een postbode die er speciaal voor aan de deur kwam, betekende een bericht van grote importantie. Als je geluk had betrof het een geboorte en in het andere geval... De inhoud van het telegram was van een onthutsende eenvoud en bondigheid:

'Bert dood. Begrafenis maandag. Kom. Wiesje.'

Op die treurige, regenachtige maandagmorgen die daarop volgde reisde mijn vader wederom naar het hoge noorden. Nu om voor de laatste keer zijn boezemvriend hormat, eer, te bewijzen. En daar, op de begrafenis, hoorde hij hoe oom Bert aan zijn trieste einde was gekomen.

Die bewuste dag was zijn sobat weer zwijgend naar het Eemskanaal gegaan. Tante Wiesje had nog geprobeerd hem tegen te houden. Tevergeefs. Uit een reconstructie van de politie zou zich die ochtend het volgende hebben afgespeeld. Aangekomen bij zijn inmiddels vaste plek aan de oever van het Eemskanaal zou oom Bert zoals gewoonlijk roerloos en zwijgend naar het kabbelende water van het kanaal hebben gestaard; geheel in zijn eigen wereld. De wereld van het verleden waarin zich alle gruwelijkheden weer afspeelden die hij maar niet achter zich kon laten. Op een gegeven moment moet oom Bert zich uit zijn apathie hebben losgemaakt. Is hij opgestaan en heeft hij zijn kleren en zijn schoenen uitgetrokken en die vervolgens netjes – macht der KNIL-gewoonte – opgevouwen en opgestapeld (de schoenen bovenop) langs de walkant gelegd. Toen moet hij rustig het water zijn ingelopen. Een breekbare, naakte bruine man die in de diepten van het Eemskanaal de hel van het verleden probeerde te ontvluchten...

Hij werd al snel gevonden. Een stapel achtergelaten kleren en schoenen aan de waterkant wekt natuurlijk direct argwaan. Bovendien wisten enkele omstanders de gealarmeerde politie te melden dat op deze plek regelmatig een zonderlinge bruine man urenlang bewegingsloos naar het water zat te staren. Een rechte lijn volgend vanaf de plek waar de kleren lagen, pakweg een tiental meters vanaf de oever, trof de politie oom Bert dan ook aan. Tot ontsteltenis van alle nieuwsgierige omstanders.

Toen mijn vader die avond van de begrafenis terugkwam uit Groningen, was hij meer ontdaan dan ooit. Hij at de weken daarna nauwelijks meer en trok zich voortdurend terug in zijn domein: de kleine achterkamer waar hij, gezeten in zijn fauteuil, zwijgend voor zich uitstaarde terwijl in zijn hoofd de demonen van de oorlog hun gruwelijke werk verrichtten.

Niet lang daarna, het was op een zondagmiddag, ik weet het nog goed, zag ik mijn vader naar de vuilnisemmer lopen terwijl hij iets in zijn handen hield. Niet veel later hoorde ik een kletterend geluid van metaal op metaal... Ik kon mijn nieuwsgierigheid nauwelijks bedwingen en zodra hij weg was, keek ik schielijk in de vuilnisemmer. Tot mijn verbijstering trof ik daar zijn militaire onderscheidingen en insignes aan. Kleinoden die hij eerder met een zekere trots

had gedragen: het oorlogsherinneringskruis, het ereteken voor orde en vrede, de zilveren medaille voor trouwe dienst en zelfs zijn badge van de Gadjah Merah, de rode olifant, de eenheid waarvan oom Bert en hij deel uitmaakten tijdens de roerige jaren vijftienveertig en negenveertig in Indonesië.

Nog diezelfde week schreef mijn vader zijn verzoek tot eervol ontslag uit 's lands dienst. Hij wilde niets maar dan ook niets meer te maken hebben met alles wat ook maar enigszins in verband stond met de oorlog. Naarstig zocht hij vervolgens naar een baan in de burgermaatschappij. 'Het kan mij niet schelen wat; ik neem alles aan,' had hij nog helfdhaftig tegen mijn moeder gezegd.

En mijn vader hield woord: binnen een week had hij werk. Bij Royal McBee, een Amerikaanse schrijfmachinefabriek in Leiden. Achter de lopende band. Want kennis, ervaring en diploma's golden destijds in Nederland niet als je uit Indië kwam. En daar stond hij, een kleine, in zichzelf gekeerde, donkere man, achter de lopende band, tussen stampende machines in een akelige fabriekshal. Een plek waar hij jarenlang niet hoefde te praten. Niet kón praten. Vanwege het lawaai. Dat vond hij prima. Praten deed hij toch al niet graag. En bovendien, als hij dat wel had willen doen; wie in Nederland had er dan naar zijn geschiedenis willen luisteren?

En dat praten heeft hij trouwens nooit gedaan. Ook niet tegen mij, zijn zoon. Terwijl ik een meer dan gewone belangstelling had en heb voor dat verborgen verleden dat altijd zo loodzwaar drukte op het leven van mijn ouders en op ons gezin.

Tot aan zijn dood, nu zesentwintig jaar geleden, heeft de oorlog hem het woord ontnomen en heeft mijn vader gezwegen. Niet alleen over zijn oorlogservaringen, maar ook over zijn ervaringen daarna. De trieste geschiedenis van oom Bert bijvoorbeeld heb ik niet uit zijn mond gehoord, maar ben ik na zijn dood pas te weten gekomen uit aantekeningen die ik pas na zijn overlijden heb gevonden.

Het leven van mijn Indische ouders, dames en heren, en met name dat van mijn vader heeft me onomwonden duidelijk gemaakt wat een verwoesting oorlog aanricht in mensenlevens. En dan niet alleen in de levens van hen die het zelf hebben meegemaakt, maar ook in de levens van de generaties na hen. Oorlogstrauma's worden immers doorgegeven. Het is, kan ik uit ervaring zeggen, desastreus...

En er moet me, tot slot dames en heren, iets van het hart. Als ik nu, vandaag de dag, naar het politieke klimaat in onze samenleving kijk, dan baart me dat eerlijk gezegd heel veel zorgen. Tot mijn verbijstering constateer ik bijvoorbeeld dat zaken als polarisatie en uitsluiting inmiddels gemeengoed zijn geworden. Sterker nog: we hebben, *as we speak*, in Nederland een regering waarin deze zaken verankerd lijken. Dezelfde tendensen zien we mondiaal. In Oekraïne en Gaza woeden vreselijke oorlogen. En wat bijvoorbeeld te denken van de roep om een zogenaamde 'sterke leider'. Ik hoef alleen maar te verwijzen naar de Verenigde Staten, waar iemand die uitsluiting, polarisatie, belediging, leugenachtigheid en bedrog werkelijk tot kunst heeft verheven, mogelijk weer gekozen gaat worden als een van de belangrijkste wereldleiders...

Het zijn levensgevaarlijke ontwikkelingen en levensgevaarlijke ingrediënten die o zo gemakkelijk tot ernstige, zéér ernstige ontsporingen kunnen leiden. Zou het te maken kunnen hebben met het feit dat verschillende generaties van nu zich te weinig bewust zijn

van hoe verschrikkelijk oorlog is? En hoe ontwrichtend de door mij genoemde ontwikkelingen kunnen zijn?

Het tekent, dames en heren, het grote belang en de bittere noodzaak van wat wij hier vandaag samen doen: herdenken en hen hormat, eer, bewijzen die slachtoffer waren en zijn van dat wat oorlog is, opdat we het niet, nooit zullen vergeten. En het is o zo belangrijk dat we blijven herdenken. Voor hen van toen. Voor hen van nu. Én voor hen van in de toekomst. En als we daar allemaal van doordrongen zijn, komt er misschien ooit een dag dat dat wat we oorlog noemen nooit meer zal gebeuren.

//